

РОЗВИТОК МИТНОЇ СТАТИСТИКИ УКРАЇНИ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

В.О.Бабірад-Лазунін,

*аспірант кафедри статистики та демографії
Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

Ефективний соціально-економічний розвиток будь-якої країни, державне управління нею та регулювання унеможливується без своєчасного отримання повної, достовірної, науково обґрунтованої офіційної статистичної інформації про економічні, соціальні, демографічні, екологічні та інші суспільні явища, що відбуваються в Україні. Важливе місце в цьому процесі займає митна статистика. Цей напрям у статистичній науці належать до числа тих джерел, які широко використовуються в історичних дослідженнях з різної проблематики. Крім того, за допомогою митної статистики можна розрахувати непрямі показники для загальної характеристики економічного розвитку країни на певному етапі її розвитку. У сфері міжнародних відносин економіка часто безпосередньо стикається з політикою і статистичні показники про зовнішньоекономічну діяльність можуть бути більш важливими джерелами для вивчення міжнародних відносин, ніж дипломатичні документи. Використання митної статистики за допомогою методів кількісного аналізу дозволяє реконструювати економічні процеси минулого і зрозуміти причини, які змушували державу та урядовців приймати ті чи інші рішення. Такий підхід надає можливість у процесі наукового дослідження позбавитися від міфологізації та політизації історії. Все це говорить про актуальність та широкі можливості використання такого джерела як митна статистика у дослідженнях розвитку економіки країни. Але, нажаль, на сьогоднішньому етапі розвитку статистичної науки в Україні інформації щодо становлення та розвитку такого відгалуженого напрямку як митна статистика дуже мало. Тому *метою цієї статті є* дослідження розвитку митної статистики та виділення основних етапів її становлення в Україні.

Митній статистиці та історії її розвитку, на сьогодні майже не приділяється уваги, що викликане, як вбачається, відсутністю в Україні фундаментальних, комплексних, цілісних теоретичних розробок цього напрямку діяльності митних органів, проте деяких аспектів цього питання торкалися в своїх працях С.В.Ківалов, А.П.Павлов, В.В.Ченцов, Н.В.Ковтун, Е.В.Чекотовський, Є.В.Додін, П.В.Пашко, Б.А.Кормич, О.В.Морозов,

П.А.Кравченко та деякі інші вітчизняні науковці, в яких певною мірою розглядається митна статистика, проте, на наш погляд, недостатньо ґрунтовно та широко, як цього заслуговує цей вид діяльності митних органів. Окремі питання історичного аспекту розвитку митної статистики висвітлюються переважно в працях вчених-економістів, які в контексті генези мають лише оглядовий характер. Таким чином тема митної статистики та історії її виникнення є недостатньо розробленою у вітчизняній науці та має потребу у подальшому та всебічному дослідженні.

З утворенням перших держав з'явилася необхідність у статистичній практиці, тобто в накопиченні відомостей про наявність земель, кількість прогнозованого та зібраного врожаю, чисельність населення, його майнове положення – склалися системи державного та адміністративного обліку. Кілька тисячоліть тому такий облік проводився в Стародавньому Китаї, Римі, Греції, Єгипті та Ізраїлі [10]. Про це свідчить, зокрема, й Біблія, де у Четвертій книзі Мойсея – “Числа” розповідається про облік чоловічого населення, здатного носити зброю.

Дослідження історичних джерел показало, що митну статистику, як окрему галузь у статистиці починають вивчати лише з кінця XIX – початку XX століть, але її становлення починається ще з давніх часів, з утворенням перших могутніх держав, розвитком їхньої зовнішньої торгівлі, систем оподаткування та митної справи.

Так, можна виділити наступні етапи розвитку митної статистики:

I етап (початок IX – кінець XI століття) – доба Київської Русі. За свідченням літописів, вже у IX-XI ст. збиралися різного роду відомості про виникнення та розвиток міських поселень, розташованих на водних шляхах, про наявність в них храмів, церков, монастирів, житлових будівель, а також відомості, пов'язані з оподаткуванням. Одним з організаторів митної справи в Україні був князь Олег, який надав великого значення створенню митних застав по периметру Княжної держави, стягненню мита та інших зборів з іноземних купців. У 911 році, після переможного походу на Царгород, Олег уклав договір з Візантією, згідно з яким царгородці мали не лише сплатити велику контрибуцію, але й встановити для руських купців право безмитної торгівлі. Стягнення торговельного мита (цло, мит) у Київській Русі було державною справою. Нею займалися особисто князь, ватажки його дружини, призначені володарем довірені княжні люди. Управління фінансами перебувало у безпосередньому віданні самого князя. Для збирання мита і данини він призначав особливих чиновників – митників, данщиків, п'ятенщиків, які не залежали від довірених князя – намісників і волостелів. Гроші, що вони збирали, вносилися самому князеві або тому, кому він наказував. У пам'ятках іноді говориться про намісників і волостелів як осіб, що збирали мито. Саме цим наближенням до князя особам він дарував частину зібраного ними мита на їх утримання.

У період занепаду Київської держави і міжусобиць на Русі було створено десятки власних меж і кордонів, за переміщення через які володарі стягували так зване проїзне, торгове та мостове мито. До проїзного належало мито за провіз товару від 1 до 3 грошей з воза. Залежно від велечини воза у сажнях встановлювався такий різновид мита, як посажене. У випадку не дозволеного об'їзду купцем митної застави, з метою ухилення від сплати мита, стягувався подвійний штраф з кожного возу – так завний промит, а з купця – ще й додатковий штраф-заповідь.

Особливим поголовним податком з людини, що перебувала на возі або у човні, була головщина – від 0,5 до 6 грошей у різних місцевостях. З людей, що супроводжували товар, іноді збиралися костки – по 1 грошу з душі. Мостовщина і перевіз стягувалися при користування мостом чи перевозом, вле вже не митниками, а мостовщиками – з метою метою підтримання у належному стані мостів і перевозів: з пішохода по 0,5 гроша, з першника по 1 грошу, з воза від 2 до 4 грошей, а при поверненні назад – по 2 гроша [4].

За часів Київської Русі та Галицько-Волинського князівства українське купецтво підтримувало тісні торговельні відносини із Західною Європою. Уздовж шляхів, що проходили від Києва до Луцька, далі – до Кракова і Вроцлава, а від Львова – до Сандомира і Радома, створювалися застави та митні комори, в яких збирали мито. У 906 році почав діяти Рафальштетенський, а 1288 року – Острогомський митні статuti, які стали правовою основою зовнішньоторговельних і митних відносин в Європі. Вже на той час ці статuti були відомі нашим купцям, які поступово залучалися до єдиного торговельно-економічного поля, що охоплювало Східну та Центральну Європу, Московське князівство і Прибалтику.

З другої половини XI ст. Київська Русь втрачає свою могутність.

II етап (кінець XI – середина XVI століття) – Литовська доба. Після монголо-татарської навали, розпаду Київської держави значна кількість українських земель відійшла до Литви. Відповідно на цю територію розповсюджувалось литовське законодавство, в тому числі й митне. Під контроль литовських князів перейшла Волинь, а згодом і Поділля, Київщина та Сіверщина. Українські, білоруські й частково російські землі становили близько 90% загальної площі Великого князівства. Таке становище стимулювало зближення литовської та східнослов'янської верхівки, введенню в повсякденне життя литовців руської (української) мови, а зрештою, і встановленню єдиного економічного та торговельного поля між Києвом і Вільно.

Хоча історичних даних про митну справу небагато, але відомо, що митні збори були дуже різноманітні, вони часто змінювались. Литовський уряд передбачав досить суворі санкції за спробу обійти міста, де стягувались митні збори. Серед таких міст були Чернігів, Київ, Чорнобиль. Так, наприклад, в Чернігові було встановлено мито у розмірі 2 грошей з тюка товару і 3 гроши з

воза, а в Києві – 30 грошей з воза. І хоча встановлювались різні види стягування мита, найчастіше мито складало певну частину вартості товару. Розвитку торгових відносин перешкоджали багаточисельні внутрішні мита: замит (привіз товару для продажу або грошей для закупки товару); явка (повідомлення про наміри реалізувати товари); гостинне (при оренді приміщень); вагове (при визначенні ваги товару) [5]. Проте у цей час помітно зростає імпорт західноєвропейських товарів на українські ринки. Це, передусім, сукна, атлас, оксамит, зброя, ремісничі вироби, скло, папір, вина. Згідно з рішенням сейму сплата мита за імпортовані товари (інфука) була досить низькою і становила 4% від їх вартості. У той же час за експорт власних товарів вивізне мито (евека) становило вже 6%.

Митна справа Литовської доби, правові норми якої поширювалися на територію України, становили досить складну і запутану систему положень і стандартів щодо організації та практичної діяльності митниць, обкладання, оформлення та сплати митних платежів. Окремими актами сейму було встановлено порядок сплати мита як за ввезення товарів, так і за їх вивезення. Стягнення мита на шляхах і переправах було прерогативою місцевих воєвод, старост та власників великих маєтків, котрі при стягненні митних платежів керувалися, рішеннями Люблінського сейму 1569 р., Литовськими статутами 1566 р. (“Волинський”) та 1588 р. (“Новий”). Так, рішенням Люблінського сейму встановлювалось незмінне правило – на вічні часи слід не брати ніяких мит з духовних і світських людей шляхетського звання та з їх підданих, з будь-яких речей їх власної роботи і кормління, але з тим, проте, щоб вони цим шляхом не сприяли уникненню від купецьких мит, що повело б до зменшення і затаювання давніх наших мит і мит інших чинів у Польщі та Литві [14].

Суттєвим фактором, який гальмував подальший розвиток зовнішньої торгівлі була багатошарова і водночас шахрайська система митних поборів. У межах Речі Посполитої діяли прикордонні митні комери, які відповідно до постанов сейму, розпоряджень короля, місцевих воєвод і магнатів збирали різні побори і податки, які в переважній більшості йшли не у королівську скарбницю, а в кишені місцевих владомощів і орендарів митниць. Широка регламентація торговельної системи, дух фіскалізму і привілеїв, можливість купити ці привілеї створювали серйозні труднощі в організації як зовнішньої так і внутрішньої торгівлі.

Неабиякого поширення у XVI столітті на території Речі Посполитої набула контрабанда – приховування товарів від обкладання митом шляхом таємного перевезення через кордон. В цьому відношенні особливо відзначалися зарубіжні купці, які намагалися ввозити товари поза основними, контрольованими митниками шляхами. А приїхавши до того чи іншого міста, старалися влаштуватися у місцевих міщан і вже потім нелегально, не сплачуючи жодних податків, реалізувати ввезені товари. У зв'язку з тим що

такі випадки набули повсякденного характеру, великий князь Литовський Жигмонд-Август 13 листопада 1567 р. звернувся до селян, міщан і шляхти Великого князівства Литовського з повідомленням, в якому описав механізм згаданих контрабандних операцій, котрі, за словами монарха, завдає шкоду державній скарбниці. Август наказав міщанам повідомляти митникам щодо таких купців і лише після такого надавати їм свої квартири. Порушникам рескрипту загрожував штраф 500 копів грошей [11]. Зрештою, і цей та аналогічні укази та рішення сейму, яких протягом XVI століття було видано близько десяти, суттєво не вплинули на подолання контрабандної пошесті. На превеликий жаль, має вона місце і сьогодні.

III етап (середина XVI – середина XVII століття) – доба козацької держави. У 1552 р. гетьман Дмитро Вишневецький будує на острові Мала Хортиця першу козацьку фортецю. Починаючи з цього моменту Україна входить в новий етап свого політичного розвитку. Відповідно створюється власна митна система. За визначенням професора Йосипа Риси́ча, дана система землі запорозьких козаків підпала під системи митного кондомініуму Литви та Польщі. На Запоріжжі використовувалася митна інфраструктура цих країн. Шляхи, якими везли товари, були переділені митними кордонами. Платили тому, чия земля проходила шлях: платили за в'їзд на козацькі землі, переїзд мостом, за перегін худоби. Козацькі уходи стали місцем промислів. Через уходи йшла жвава торгівля сіллю з морських лиманів, пролягали великі й малі торговельні шляхи [9].

Головним джерелом доходів Війська Запорозького поряд з військовою здобиччю – була зовнішня і внутрішня торгівля. Значні грошові суми надходили до військової каси Коша і від митата різних податків та зборів. Запорозькі козаки отримували солідні гроші від купців, які поставляли різні товари Дніпром в Очаків і Кінбурн, а також із суден, що проходили Дніпровськими порогами. Всі купці та промисловці, які вивозили товари у Січ, вели торгівлю у слободах, селах і зимовниках, вносили певну платню у військовою скарбницю. Щоб стягувати мито з торгових людей – на всіх запорозьких базарах перебували особливі начальники, військові кантаржеї, вони наглядали за вірністю вігниць та вимирів, визначали ціну на ввезений товар і збирали мито до військової казни [13].

Зберігся універсал Богдана Хмельницького з 1654 р., в якому доручається організувати митну справу на Турецькому і Московському кордонах України, також встановлюються такси митних оплат, так званих “індиктів”, з привізного краму. Основним джерелом відомостей про соціально-економічний стан були писні та переписні книги, потім наказне діловодство. Універсал 1654 р., не зважаючи на його досить невеликий обсяг, може бути визнаний першим митним тарифом Української держави. В документі визначаються суми мита на всі основні товари, які ввозилися в Україну зарубіжними купцями. Це

насамперед предмети розкоші, золото, срібло, дорогоцінне каміння, перли та інші товари. У тому ж році Богданом Хмельницьким був підписаний договір про військовий союз із Москвою, який звільняв Україну з-під підлеглості Польщі. Першими кроками Богдана Хмельницького стало приєднання до території України деяких територій Білорусі, а саме: Могильова, Гомеля, Нового Бихова. Як вказує видатний історик України Дмитро Дорошенко, “це приєднання мало значення для України не тільки з причин стратегічних, захищаючи її від півночі, але й з економічних: через білоруські землі полегшувався торговельний шлях до Балтійського моря, куди йшов український експорт. У Старому Бихові Хмельницький установив навіть “вільний порт”. І хоча, за словами історика, гетьману не вдалось досягти значних успіхів зі стягнення податків з населення, для українського народу залишилось як головне джерело прибутку до державного скарбу мито з привізного краму й посередні податки з меду, пива й горілки.

Розбудова власної митної системи мала принципово важливе значення для продовження процесу державотворення, зміцнення економічної та фінансової незалежності України. І це добре розумів гетьман Богдан Хмельницький. Започаткувавши першу в Україні загальнодержавну митну службу, гетьман доручив її керівництву насамперед організувати українські митні застави на кордонах з Московією та Туреччиною.

Окремо встановлювались ставки мита на турецькі товари, котрі, як правило, завозились в Україну з Молдови та Криму. Сума на них встановлювалась незалежно від митної вартості, як у грошових одиницях, так і самими товарами. За ввезення в Україну золота, срібла, дорогоцінного каміння і перлів вводилась фіксована сума митних зборів: від кожних 100 талерів вартості названих цінностей сплачувалось 5 золотих мита.

Але незабаром Україна почала втрачати свою незалежність. Так, після підписання “Переяславських статей” в 1659 р. Юрієм Хмельницьким Україна позбулася права на самостійні зовнішні відносини і, відповідно, не могла більше домовлятися з іншими державами, як це було раніше, про безмитну торгівлю.

Пізніше, у XV-XVII ст. основним джерелом відомостей про соціально-економічний стан були писні та переписні книги, потім наказне діловодство [3].

IV етап (середина XVII – кінець XIX століття) – доба Російської імперії. На цьому етапі відбуваються реформи, що стосувалися майже всіх сторін суспільного життя російської держави, частиною якої в ті часи була й Україна. Дані реформи були направлені на збільшення точних статистичних даних: запроваджується облік цін на хліб, облік кількості міст та міського населення, зовнішньої торгівлі, реєстрація нових фабрик і заводів. В цей період зароджується поточний облік чисельності населення, що здійснювався церквою: реєстрація шлюбів, народжень, смертей. По мірі ускладнення суспільного життя все більше розширювалося коло явищ, що піддавалися обліку.

Протягом майже півтора століття проведення переписів або ревізій було основною формою загальнодержавного обліку. Переписні листи, що мали назву “казки”, були підґрунтям для складання загальної перелічувальної відомості. Основним недоліком “ревізьких казок” як джерела даних про населення було те, що вони охоплювали не все населення. Причому певний недооблік населення відбувався через ухилення від ревізій внаслідок їх фіскального характеру. Власне, вони й виникли на початку XVIII ст. у зв’язку з переходом з подвірного обкладання на подушне. До “ревізьких казок” поіменно записувалися особи лише чоловічої статі (“ревізькі душі”). Кожна така приписна душа вважалася до наступної ревізії (вона проводилася в середньому раз на 20 років) навіть у випадку смерті людини. Записи в цих відомостях проводилися станом на час їх складання. Внаслідок цього неможливо було встановити чисельність та склад населення на певний момент. Проте за всіх своїх недоліків ревізії були найважливішим джерелом даних про чисельність, склад та розміщення основної маси населення того часу.

Після смерті Петра I в російських урядових колах відбувається переосмислення фінансової і промислово-торгівельної політики держави. Фінансова система за часів Петра I, яка була розрахована на екстремальні умови військового напруження економіки. В мирних умовах лише гальмувала розвиток економіки. Вже в 1726 р. видаються урядові розпорядження спрямовані на лібералізацію фіскального тиску та збільшення зовнішньоторгівельного обігу країни за рахунок розширення соціальних верств, які отримали можливість включитися в торгівлю і промисловість [6].

В період становлення капіталізму зростання суспільного виробництва, розширення торговельних і міжнародних відносин стали стимулом розвитку обліку та статистики. Поряд із простою бухгалтерією з’являється система подвійної бухгалтерії, за якої операція фіксується двічі – за дебетом та за кредитом. Значно зростає потреба в аналізі економічної кон’юнктури, і тому обсяг статистичної інформації особливо різко збільшується; потрібні відомості про розміри та розміщення промислового та сільськогосподарського виробництва, ринки збуту товарів, ринки праці, сировинні ресурси та інші.

Однак на початку XIX ст. державні діячі російської держави усвідомили, що зовнішня торгівля є не тільки джерелом митних прибутків, але й важливою галуззю народного господарства. Усвідомлення цього факту вплинуло на бажання регламентувати зовнішню торгівлю через митне обкладання. Цей процес, у свою чергу, вимагав класифікувати звітність митниць. З ініціативою вирішення цього питання виступив міністр комерції М.П.Румянцев. За його наказом у 1804 р. складено статистичні Мірники за 1802 і 1803 рр. Таким чином почалися складання і публікації щорічних статистичних збірників про зовнішню торгівлю Російської імперії. Під різними назвами вони виходили протягом ста років – до 1917 р. Перші

щорічні статистичні звіти мали назву “Государственная торговля в разных ее видах” і видавались з 1802 по 1915 рр. У подальшому ця назва неодноразово змінювалась: з 1812 р. – “Государственная внешняя торговля в разных ее видах”, у 1863-1869 рр. – “Виды і государственной внешней торговли” і “Виды внешней торговли России”, а з 1870 р. – “Обзор внешней торговли России по европейским и азиатским границам” [7].

У етап (кінець XIX століття – 1991 р.). На даному етапі подальшого розвитку набув фіскальний облік, основним завданням якого був контроль за митними прибутками, а офіційними джерелами митної статистики стали щомісячні формуляри “Внешняя торговля России”, які видавались з 1884 р. та інший вид публікацій – ретроспективні збірки про зовнішню торгівлю Росії, які набули широкого розповсюдження з 80-х років XIX ст. Органом обробки та публікації митної статистики була рахункова експедиція Комерц-колегії при Міністерстві комерції. З 1813 р. вона увійшла до складу нового Департаменту зовнішньої торгівлі Міністерства фінансів. У 1864 р., в ході міністерської реформи в рамках Міністерства фінансів, створили новий Департамент митних зборів, до складу якого й увійшло рахункове відділення, а в 1883 р. його реорганізували у статистичне відділення департаменту. В другій половині 90-х років XIX століття роботу статистичного відділення докорінно перебудував В.І.Покровський. Головним елементом перебудови стало запровадження карткової системи звітності митниць.

На кінець XIX – початок XX ст. виокремилися такі форми митного контролю, які були складовими при формуванні митної статистики:

- митний огляд (перевірка фактичних показників з тими, що заносились у вантажне оголошення);
- контроль супровідних документів;
- контроль, опрацювання, класифікація, аналіз первинних відомостей з митниць у статистичному відділенні, де перевірка мала багатоступеневий характер.

Наприкінці XIX ст. перед митною статистикою виникла ще одна проблема – підвищення достовірності цінкових показників імпорту-експорту як важливої складової загальної митної статистики. Так, за даними В. Покровського, з 1890 по 1896 рр. митна оцінка імпорту систематично збільшувалася до 10%, а експорту – знижувалася до 5%. На це явище також впливала податкова реформа 1898 р., коли було запроваджено прибутковий податок, що змушувало промисловців приховувати дійсні дані про свій торговельний оборот з метою зменшення обсягу сплачених податків. Всі ці обставини вимагали від митних статистиків запровадження термінових заходів для підвищення якості вартісних показників. В статистичному відділенні у 1898 р. створено спеціальний оцінний відділ, функції якого полягали в розробці довідкових цін для виявлення вартості експорту та

імпорту. Довідкові ціни розроблялись на основі інформації з біржових преїскурантів, газет, журналів, статистичних видань [2].

Недоліком цієї системи, за визнанням самих її авторів стала обмеженість. Полягала вона в наступному: довідкові ціни можна було розрахувати лише для товарів, що проходили через біржу. Під цю категорію не потрапляли, головним чином, готові вироби. В умовах Росії існуюча система оцінки товарів дозволяла достовірно визначити більшу частину вартості зовнішньоторговельних операцій. При цьому сам В. Покровський не виключав доцільності доповнення довідкових цін експертними оцінками спеціальних комісій (на підставі таких експертних висновків визначалась вартість зовнішньоторговельних операцій в Німеччині, Австро-Угорщині, Франції, Бельгії.). Хоча в Росії таких комісій не існувало, митні статистики часто використовували експертні оцінки зарубіжної статистики.

Після аналітичної обробки щорічні митні звіти знаходили віддзеркалення в офіційних виданнях Міністерства фінансів. З цього часу митна статистика набирає характер публічної і використовується в багатьох сферах суспільного та наукового життя.

Численні зміни митних кордонів Росії XIX ст. створювали проблему зіставлення даних різних років за статистичною територією. У 1883 р. статистичний відділ Департаменту митних зборів провів радикальну зміну формулярів таблиць. Були запроваджені так звані монографічні таблиці. Кожна окрема таблиця містила групу експортних чи імпортних товарів за однією митницею чи країною-контрагентом. Але після недовгого їх використання виявився головний недолік – втрата універсальності. Враховуючи ці недоліки монографічних таблиць, В.І.Покровський у 1894 р. прийняв рішення повернутися до таблиць, які формувалися за принципом переліку груп товарів з урахуванням досвіду митної статистики 60-80 рр. XIX ст. [12].

Характерними рисами митної статистики кінця XIX – XX ст. були [1]:

- митна статистика є важливим джерелом формування об'єктивної оцінки впливу митної політики на економічний та політичний розвиток країни;

- з аналізу архівних документів видно, що якісне ведення митної статистики суворо контролювалось Департаментом митних зборів, а після набуття офіційного характеру вона становила базу для прогнозів і звітів про економічний стан губернії;

- в митній статистиці кінця XIX початку XX ст. були широко представлені регіональні особливості зовнішньоекономічної діяльності Росії.

VI етап (з 1991 р. – сьогодні). З набуттям незалежності України набула й незалежності митна система новоствореної держави. Тепер митна статистика є складовою загальнодержавної системи статистичного обліку і звітності та складається, у свою чергу, з митної статистики зовнішньої торгівлі і спеціальної митної статистики (Рис. 1.).

Рис. 1 Митна статистика в системі статистики зовнішньоекономічної діяльності

Митна статистика зовнішньої торгівлі є узагальненою та відповідним чином систематизованою інформацією про переміщення товарів через митний кордон України. Для виконання завдань, покладених на митні органи Верховною Радою України, Президентом України, Кабінетом Міністрів України, такі органи формують, узагальнюють та аналізують спеціальну митну статистику. Статистична інформація, яка формується, узагальнюється й аналізується митними органами, використовується в інтересах зміцнення зовнішньоекономічних зв'язків, поліпшення тарифного та нетарифного регулювання, подальшої інтеграції України у загальносвітову систему економічних відносин.

За митним кодексом Завданнями митної статистики є:

1) об'єктивний та достовірний облік даних про переміщення товарів через митний кордон України;

2) збирання, формування, опрацювання, узагальнення, всебічний аналіз та зберігання статистичної інформації з питань державної митної справи та зовнішньої торгівлі товарами;

3) подання статистичної, довідкової, аналітичної інформації з питань державної митної справи та зовнішньої торгівлі товарами органам державної влади в порядку, встановленому законом;

4) надання відповідної інформації міжнародним організаціям та митним органам інших країн згідно з укладеними відповідно до закону міжнародними договорами України та законами України;

5) захист статистичної інформації, яка відповідно до закону не підлягає розголошенню.

Митна статистика зовнішньої торгівлі являє собою узагальнену та відповідним чином систематизовану інформацію про переміщення товарів через митний кордон України. Митна статистика зовнішньої торгівлі формується, узагальнюється та аналізується центральним органом виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері державної митної справи, на основі даних, які містяться у митних деклараціях. Дані митної статистики зовнішньої торгівлі в установленому законодавством порядку використовуються відповідними органами державної влади для здійснення контролю за надходженням митних платежів до державного бюджету, валютного контролю, аналізу стану зовнішньої торгівлі України, її торговельного і платіжного балансів та економіки в цілому. Ведення митної статистики здійснюється за методологією, яка забезпечує порівнянність даних митної статистики зовнішньої торгівлі України з даними державної статистики інших держав. Центральний орган виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері державної митної справи, забезпечує регулярне оприлюднення даних митної статистики зовнішньої торгівлі.

Спеціальна митна статистика – це система збирання, опрацювання, аналізу, поширення, збереження, захисту та використання статистичної інформації, що відображає діяльність митних органів при здійсненні ними державної митної справи. Спеціальна митна статистика ведеться центральним органом виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері державної митної справи, з метою забезпечення завдань, покладених на митну службу України відповідно до законодавства. Порядок ведення спеціальної митної статистики визначається законодавством.

Основним завданням спеціальної митної статистики є забезпечення належного рівня робіт зі збирання, аналізу, узагальнення даних статистичної інформації, достовірність та оперативність надання яких впливають на прийняття вищезазначених управлінських рішень.

Складовими частинами спеціальної митної статистики є [5]:

- статистика декларування, яка містить відомості про переміщувані через митний кордон України товари, транспортні засоби, предмети, що підлягають декларуванню митним органам, про мету їх переміщення через митний кордон України;

- статистика податків і зборів, яка містить відомості про суми нарахованих і сплачених податків і зборів при переміщенні через митний кордон України товарів, транспортних засобів, предметів;

- статистика з питань боротьби з контрабандою та порушеннями митних правил, яка містить відомості про виявлені митними органами порушення митних правил, про результати розгляду справ про порушення митних правил судовими органами, про вилучені митними органами товари, транспортні засоби, предмети, про результати взаємодії з правоохоронними органами тощо;

- статистика пасажиропотоків, яка містить відомості про кількість фізичних осіб, що перетинають митний кордон України;

- статистика міжнародних перевезень, яка містить відомості про переміщення через митний кордон України окремих видів транспортних засобів, що використовуються для перевезень товарів, транспортних засобів, предметів, громадян;

- інші види спеціальної митної статистики, які містять відомості з кадрових питань, з питань боротьби з правопорушеннями в митних органах, з адміністративно-господарських питань та інші відомості.

Порядок ведення спеціальної митної статистики визначено постановою Кабінету Міністрів України “Про порядок ведення спеціальної митної статистики”, від 12.12.2002 № 1865 яка набрала чинності з 1 січня 2004 р.

Але у складі митної статистики слід виділяти не два, а три розділи: митну статистику зовнішньої торгівлі, спеціальну митну статистику, а також статистику митних правопорушень. При цьому, якщо два перші види митної статистики на сьогодні є закріпленими в національному законодавстві (в Митному кодексі України та низці підзаконних нормативно-правових актів), то статистика митних правопорушень взагалі в ньому не згадується. Це є дещо дивним через той факт, що за даними саме цієї підгалузі митної статистики можна отримати найбільш повну уяву про стан злочинності та криміналізації при перетині митного кордону, скласти кримінологічну картину вчинення правопорушень та злочинів та, як наслідок, виробити певні пропозиції щодо боротьби з ними та їх попередження.

Дослідження становлення та розвитку митної статистики дало підстави для таких висновків:

- в генезі митної статистики можна виділити шість етапів, зміна яких відбувалася внаслідок геополітичних процесів;

- за доби Київської Русі зароджується митна справа, створюються митні застави по периметру Княжної держави для стягнення мита та інших зборів з іноземних купців. Починають збиратися різного роду відомості про виникнення та розвиток міських поселень, розташованих на водних шляхах, про наявність в них храмів, церков, монастирів, житлових будівель, а також відомості, пов'язані з оподаткуванням;

- за Литовської доби, правові норми якої поширювалися на територію України, становили досить складну і запутану систему положень і стандартів щодо організації та практичної діяльності митниць, обкладання, оформлення та сплати митних платежів. Саме тому у цей період великими обсягами збільшується контрабанда;

- за доби козацтва гетьманом Богданом Хмельницьким створюється перша в Україні загальнодержавна митна служба;

- за часів Російської імперії у митній справі статистика зайняла провідну роль, коли був виданий перший узагальнюючий документ щодо контролю за митними прибутками;

- численні зміни митних кордонів Росії XIX ст. створили проблему зіставлення даних різних років за статистичною територією. Саме тому В.І.Покровський провів ряд реформ. Головним елементом перебудови яких стало запровадження карткової системи звітності митниць;

- сучасна система статистичних спостережень у митній справі розвивалася та ґрунтувалася на системі статистики колишнього СРСР та остаточно склалася наприкінці 2006 р., коли було створено Регіональну інформаційну митницю, до вповноважень якої було віднесено забезпечення організації збору, формування, узагальнення та розповсюдження даних митної статистики.

Використані джерела

1. Высшие и центральные государственные учреждения России. 1801-1917, Т.2.: Центральные государственные учреждения. Министерство внутренних дел. Министерство юстиции. Министерство финансов. Министерство торговли и промышленности. Государственный контроль. СПб.: Наука, 2001. -С. 122.
2. Кравченко П.А.– Правове дослідження становлення та розвитку митної статистики – Митна справа №4 (70) – 2010 – С. 16
3. Лодыженский К. История русского таможенного тарифа. - М.: Социум, 2005. - С. 68-69
4. Марков Л. Очерки по истории таможенной службы. – Иркутск: Изд. Иркутского университета. – 1987. – С. 27
5. Митна справа. У 3-х томах. Том 1: Навч. посіб. – Курс лекцій / За ред. Войцешука А.Д. - К.: Вид-во ТОВ “ВД “Мануфактура”, 2006. - С.412
6. Морозов О.В. Митна складова в структурі державних прибутків Російської імперії у першій половині XVII ст. / О.В. Морозов // Грані. - 2008. - № 1. -С.16- 18
7. Морозов О.В. Митна статистика, як важливий елемент в дослідженні митної політики XIX- початку XX ст. / Морозов О.В. // Митна справа. - 1999. - № 6. - С. 20-23. - С. 23
8. Павлов А.П. Українська митниця на шляху відродження та розвитку: Правові та іст. аспекти. – К.: Акцент, 2002. – 417 С. 24-26
9. Рисіч Й. Торговельно-митні відносини в історії Придніпров'я // Вісник Академії митної служби України. – 2001. – № 2. – С. 89

10. Тези лекцій та завдання з підвищення кваліфікації працівників, уперше прийнятих на митну службу, підготовлені Хмельницьким центром підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів ДМСУ: укладачі: Войцешук А.Д. (науковий керівник), Корнійчук О.Т., Овчарук І.Г., Бабенко Б.І., Шершун А.А. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.center.km.ua/old_version/library/tezy_lekcij/tezy_np/roz4/1.7.1.html
11. Центральний державний історичний архів України у Києві. – Фонд 28, опис І, справа 2, арк. 201 зв. – 202
12. Центральний державний історичний архів у м. Києві. – Ф. 1153, оп. 1, спр. 198, арк. 31 (цит. за: Морозов О.В. Митна статистика ХІХ - початку ХХ ст.. як джерело дослідження митної політики / Морозов О.В. // Грані. - 2009. - № 5 (67). - С. 30-33. - С. 32)
13. Яворницький Д. Історія запорізьких козаків. Том І. – Київ: «Наукова думка». – 1990. – С. 428-429
14. Akt unii Polski z Litwa, 1385-1791. – Krakow. – 1932. – L. 86-87

Анотація

В статті досліджено історію зародження та розвитку митної статистики України. Виокремлено етапи її становлення. Визначено роль та місце митної статистики в системі державного регулювання економіки України та прийнятті управлінських рішень.

Ключові слова: статистика, митна статистика, митна справа, історія статистики, мито, податки, збори.

Аннотация

В статье исследована история зарождения и развития таможенной статистики Украины. Выделены этапы ее становления. Определены роль и место таможенной статистики в системе государственного регулирования экономики Украины и принятия управленческих решений.

Ключевые слова: статистика, таможенная статистика, таможенное дело, история статистики, сборы, налоги, пошлины.

Summary

This article examines the history of the origin and development of customs statistics in Ukraine. Stages of its formation are singled out. The role and place of customs statistics in the state regulation of the Ukrainian economy and making of managerial decisions is determined.

Keywords: statistics, customs statistics, customs, statistics history, duties, taxes, fees.

